

TOPICA SCRIERILOR LUI DOSOFTEI (I). DISLOCAREA NUCLEULUI VERBAL

ANDREEA STĂNCIULESCU

Facultatea de Litere, Universitatea din București

andreea.stanciulescu2011@gmail.com

Cuvinte-cheie: Dosoftei, topică, scrambling, traducere, calc

Keywords: Dosoftei, word order, scrambling, translation, calque

I. INTRODUCERE

Dislocarea reprezintă una dintre trăsăturile specifice ale limbii române vechi (Densusianu 1961: 261). Între scrierile din această perioadă, cele ale lui Dosoftei se remarcă printr-o mare frecvență a acestui fenomen sintactic (Ușurelu 2025: 183; 195). În studiul de față, mi-am propus să cercetez un anumit tip de dislocare, cea a nucleului verbal (un tip de *scrambling*), și să identific în ce măsură acest fenomen se datorează în parte posibilităților interne ale limbii române, în parte modelelor oferite de sursele textuale ale traducerilor sale, în parte intențiilor stilistico-pragmatice și metrice. Topica scrierilor lui Dosoftei a fost tangențial discutată în lucrări de istorie a limbii române (Frâncu 2009: 385, 386; SLRV 2019: 57, 59, 65, 94, 168, 198 etc.), în lucrări de sintaxă diacronică (Stan 2013: 343) și un scurt subcapitol i-a fost dedicat în *Istoria limbii literare* a lui Rosetti, Cazacu (1961: 122, 124). Studii amănunțite asupra dislocărilor lui Dosoftei în *Parimiile preste an* au fost realizate de către Camelia Ușurelu (Ușurelu 2019: 464–472; 2025: 181–196).

Cercetarea mea asupra temicii scrierilor lui Dosoftei a pornit de la *Un tratat apologetic inedit tradus de mitropolitul Dosoftei*, un text inedit a cărui ediție o pregătesc și care a stat la baza disertației mele, *Un tratat apologetic inedit tradus de mitropolitul Dosoftei. Ediție de text și studiu*. Studiul lingvistic al acestei traduceri m-a determinat să cercetez particularitățile ei sintactice și mai cu seamă fenomenul dislocării.

Textul cuprinde opt capitole de teologie polemică (ms. rom. 34 B.A.R., f. 1^r–42^r) și face parte dintr-o traducere mai amplă din limba slavonă și, posibil, din greacă, realizată de Dosoftei în ultima parte a vieții (1686–1693). La baza ediției

stă manuscrisul românesc 34 din arhiva Bibliotecii Academiei Române din București (Bianu 1907 I: 96–97; Ștrempel 1978: 19). Descrierea, datarea și localizarea manuscrisului românesc 34 B.A.R. au fost realizate de către Alexandru Mareș în articolul *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon* (Mareș 1987 I, II: 413–426, 515–523). Manuscrisul a fost copiat în Moldova, iar din analiza grafică reiese că miscelaneul este realizat de mai multe mâini în intervalul 1754–1756, copistul principal fiind un tânăr pe nume Toader Jora, care, la vremea când scria manuscrisul de față, avea 14-15 ani (Mareș 1987 I: 414). Așadar, având în vedere că textul a fost tradus în intervalul 1686–1693, iar manuscrisul a fost copiat în intervalul 1754–1756, *Tratatul apologetic* va fi citat cu sigla DTA 1754–1756 [1686–1693].

Pentru a dobândi o viziune mai amplă asupra fenomenului dislocării nucleului verbal în textele lui Dosoftei, am extins cercetarea și asupra celorlalte scrieri ale sale. Astfel, corpusul s-a îmbogățit cu toate celelalte ediții ale scrierilor lui Dosoftei, deja cunoscute și folosite în lucrările de lingvistică istorică (*Dumnezăiasca Liturghie*, 1679, Iași, ed. N. A. Ursu, 1980; *Parimiile preste an*, Iași, 1683, ed. Mădălina Ungureanu, Iași, 2012; *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1680, ed. Mihaela Cobzaru, Iași, 2007; *Psaltirea în versuri*, 1673, ed. N. A. Ursu, Iași, 1974; *Viata și petreacerea svinților*, Iași, 1682-1686, ed. Rodica Frențiu, Cluj, 2022) și cu ediții foarte recente (*Carte de rugăciuni*, 1673, ed. Cristina-Ioana Dima, 2023; *Molitvănic de-nțăles*, Iași, 1681, coord. Mădălina Ungureanu, Iași–Mănăstirea Putna, 2024; *Octoih*, Iași, 1683–1686, ed. Iosif Camară și Mădălina Ungureanu, Iași–Mănăstirea Putna, 2025).

Scrierile lui Dosoftei sunt în exclusivitate opere de traducere. Prin urmare, consultarea surselor, pe cât a fost cu putință, a reprezentat un instrument de lucru eficient. În analiza comparativă a unora dintre exemple și a secvențelor corespondente din greacă, am folosit biblioteci digitale¹.

II. REPERE TEORETICE PRIVITOARE LA FENOMENUL DISLOCĂRII

Prin dislocare se înțelege fenomenul de separare a componentelor grupului verbal sau ale celui nominal prin inserția unuia sau a mai multor cuvinte (Gheție și Zgraon 1980: 179) sau, în termeni sintactici, întreruperea contiguității logice dintre elementele dependente, centre și modificatori (Ledgeway 2012: 43), fiind considerată o modalitate de marcare a forței asertive (Ledgeway 2012: 176). Structurile discontinue sunt numite, în tradiția clasică, *hyperbat* sau *disjuncție* (Ledgeway 2012: 43).

¹ Am folosit biblioteca digitală TLG (*Thesaurus Linguae Graecae*) pentru consultarea textelor biblice în limba greacă și biblioteca digitală regăsită pe site-ul <https://glt.goarch.org>, pentru consultarea textelor liturgice în limba greacă (*Canonul Paștilor*, *Molitvelnic*, *Octoih*, *Parimiar*, *Sfânta Liturghie*).

Dislocarea nucleului verbal este un fenomen mai extins (Nicolae 2015: 14) care subsumează mai multe tipuri: dislocarea formelor verbale cu auxiliar, dislocarea structurii clitic-auxiliar de verbul lexical, dislocarea complementizatorilor conjunctivului și ai infinitivului și dislocarea predicatului complex. Dintre tipurile enumerate, în continuare vor fi discutate și ilustrate cu exemple dislocarea formelor cu auxiliar, a complementizatorului conjunctivului și a predicatului complex, fiecărui tip fiindu-i dedicată câte o secțiune aparte.

Fenomenul de dislocare a formelor verbale analitice (un tip de *scrambling*), alături de cea a pronumelui clitic (*interpolare*) (Nicolae 2019: 526), a primit diferite interpretări, fiind considerat fie o dovadă a gramaticalizării incomplete a formelor verbale (Moldovanu 1977–1978: 56), fie o imitare a construcțiilor din greacă (Arvinte 2004: L), fie atât un rezultat al influențelor textelor- sursă, în cazul traducerilor, cât și un fenomen specific sintaxei populare românești dintr-o fază mai veche, în care „relația dintre elementele unei forme verbale era încă slabă, permițând existența unor elemente adverbiale intercalate” (Frâncu 2009: 403–404), fie un manierism sintactic al stilului literar care dovedește existența limbii literare românești înainte de 1500 (Gheție și Zgraon 1980: 181), fie o particularitate a românei vechi (Dragomirescu 2013: 229). Fără a exclude celelalte interpretări, considerăm că ultima dintre ele este cea mai prudentă și verificabilă prin multitudinea de dovezi existente în corpusul de limbă veche, atât traduceri, cât și texte originale (scrisori, însemnări, documente).

Din această ultimă perspectivă, dislocarea, alături de inversiune, encliza cliticelor pronominale și structura XP-V-S², este considerată un fenomen conservator care păstrează trăsăturile gramaticii de tranziție V-la-C (deplasarea joasă a verbului, în domeniul complementizatorului) și care este întâlnit și în alte varietăți romanice vechi (Nicolae 2015: 2; 231).

Aceste fenomene pot fi explicate prin intermediul „schimbării parametrice care a avut loc în trecerea de la româna veche la româna modernă” (Dragomirescu 2013: 225, 237), parametrii fiind concepuți ca „trăsături formale ale categoriilor funcționale” (Roberts 2012: 320). Potrivit clasificărilor tipologice (Greenberg 1963: 62–63, 65 etc., Dryer 1992: 82–83, 88 etc.), limba română se încadrează în tipul de limbi cu centru inițial, verb-obiect (VO). Frecvența excepțiilor înregistrate mai cu seamă în limba veche (cele patru fenomene enumerate anterior) poate duce la concluzia că limba română veche avea structuri care corespund tipului de limbi cu centru final, obiect-verb (OV) (Frâncu 2009: 158) și, în urma schimbărilor parametrice care au avut loc treptat în trecerea de la româna veche la cea modernă, a trecut la tiparul cu centru inițial (VO) (Nicolae 2015: 21; Ledgeway 2012: 156).

² Este vorba despre structurile în care verbul (V) este precedat de un element topic (XP), dislocat la stânga, și este urmat de subiect (S) (Dragomirescu 2013a: 6).

III. ANALIZA DATELOR

În româna veche, fenomenul de *scrambling* apare frecvent în formele verbale cu auxiliar, în formele verbale de conjunctiv și de infinitiv și în predicatul complex.

1. Dislocarea formelor verbale cu auxiliar

În exemplele care urmează, între auxiliar și verbul lexical sunt intercalate diferite elemente:

a. adverbe (1–10):

- (1) *s-au și mai sus făcut răspuns* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 4^r)
- (2) *va bine vrea* (DPÎ 1680 Ps. 146: 11; 185^v)
- (3) *vei nainte purceade naintea feții Domnului* (DPÎ 1680 206^v)
- (4) *s-au de mainte grăit* (DCR 1673 37^r)
- (5) *s-au camai întărit* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 3^r)

Dintre acestea, o mare frecvență în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea (Mârzea Vasile 2019: 389) o are adverbul *camai*, cu valoare temporal-aspectuală, intercalat între auxiliar și verbul lexical (5).

b. nominale cu diverse funcții:

b.1. de subiect:

- (6) *de s-au și păcătosul sfârșit* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 39^v)
- (7) *de-ar neștine ceare* (DM 1681 111^v)
- (8) *de nu va Domnul păzi cetatea* (DP 1683 III 31^r)
- (9) *de vor tot prorocesvui* (DPÎ 1680 IV; 24)
- (10) *de-ar hi poporul mieu ascultatu-mă* (DPÎ 1680 Ps. 80: 12; 105^r)
- (11) *de n-ar fi Domnul agiutatu-mi* (DPÎ 1680 Ps. 93: 17; 121^v)
- (12) *de nu va Domnul zidi casa bunățăților* (DO 181; 37^r)

b.2. de obiect direct:

- (13) *de vei fărălegile căuta* (DLit. 1679 255: 16)

b.3. de obiect indirect:

- (14) *de-aș lui David bārfi* (DPÎ 1680 Ps. 88: 35; 115^r)

b.4. de circumstanțial de loc:

- (15) *ce-ai pre ape spândzurat tot pământul neșanut* (DCR 1673 30^r)

Deși scindarea formelor verbale compuse de către constituenți sintactici nonclitici a fost pusă exclusiv pe seama modelului slavon al traducerilor (Rosetti 1986: 524; Zamfir 2007: 304–313, 369–374), se poate observa că fenomenul apare și în traduceri cu model multiplu³, grecesc și slavon, în (7), (13), și în traduceri cu model grecesc⁴ (12), ceea ce justifică o dată în plus perspectiva tipologică conform căreia dislocarea formelor verbale compuse cu auxiliar, alături de inversiunea auxiliar–verb, a fost interpretată ca fenomen care indică „o schimbare parametrică în trecerea de la româna veche la româna modernă” (Dragomirescu 2013: 235–237).

În (2) și (3), comparând textul românesc cu cel grecesc, se observă că dislocarea din română este în realitate un calc lexical de structură după greacă, iar scindarea verbului lexical este o opțiune de editare:

(2) *va bine vrea* (DPÎ 1680 Ps. 146: 11; 185^v) – *εὖδοκεῖ* (TLG) „va bine-vrea”

(3) *vei înainte-purcede* *naintea feții Domnului* (DPÎ 1680 206^v) – *προπορεύση*
γὰρ ἐνώπιον κυρίου (TLG)
„vei înainte-purcede”

În exemplul (12), preluat dintr-un text cu sursă grecească (Camară 2025: 23), se evidențiază o dislocare identică celei din textul grecesc:

(12) *de nu va Domnul zidi casa bunătașilor* (DO 181; 37^v)

Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον τῶν ἀρετῶν (Οκτωηχος, Ἦχος α' Κυριακή, Οἱ Ἀναβαθμοὶ Ἦχος γ', Ἀντίφωνον Β'⁵).

Echivalarea viitorului sintetic din greacă cu cel analitic din română stă și la baza dislocării din (13). În acest exemplu, obiectul direct antepus din structura grecească, în română este intercalat între auxiliarul de viitor și verbul lexical:

(13) *de vei fărălegile căuta* (DLit. 1679 255: 16) – *ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσης*
(Ὅρθρος, εὐχή Ζ'⁶).

De asemenea, și dislocarea din exemplul (14) are la origine echivalarea viitorului sintetic din greacă cu o formă verbală analitică în română, de această dată traducătorul optând pentru condițional:

³ Pentru sursa grecească a *Liturghierului* lui Dosoftei, vezi Ciobanu 1918: 126; despre sursele multiple ale *Liturghierului*, v. Qaramah 2024: 22. Pentru sursa grecească și slavonească a scrierii *Viața și petreacerea svinților* a lui Dosoftei, vezi Ciobanu 1918: 134. Pentru sursa grecească și slavonească a *Psaltirii de-nțăles*, vezi Ciobanu 1918: 128. Pentru sursele multiple ale *Molitvănicului de-nțăles*, vezi Qaramah 2024: 49.

⁴ Pentru sursa grecească a corpusului imnografic din *Octoih*, vezi Camară 2025: 23.

⁵ *Octoih*, glas I, a duminicii, *Treptele*, glas III, antifon 2 (trad. n.).

⁶ *Utrenie*, Rugăciunea a 6-a (trad. n.).

(14) *de-aș lui David bărfi* (DPÎ 1680 Ps. 88: 35; 115^r) - *εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι*
(TLG)

c. Între auxiliar și verbul lexical pot apărea mai mulți constituenți, aceasta fiind o trăsătură specifică limbii vechi (Dragomirescu 2013: 226), ca în exemplele (15)–(23):

- (15) *nu le-u în loc de Dumnedzeu cinstit* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 16^v)
 (16) *de va așa în descânteci viețui* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 119^v)
 (17) *le-ai budzele cu limbi de foc înrostat* (DM 1681 110^v)
 (18) *de n-ar hi Moisi, alesul lui, stătit în zdrobiciune înaintea lui* (DPÎ 1680 Ps. 105: 23; 138^v)
 (19) *mi-ai, cu îngropăciunea ta, întrările vieții deschis* (DCR 1673 29^v)
 (20) *l-ai în pântece fără sămânță îngrecat* (DCR 1673 35^r)
 (21) *de nu mi-ai svinția ta, Hristoase, agiuta* (DCR 1673 40^r)
 (22) *te-au mai presus de fire nescut* (DCR 1673 48^r).
 (23) *de nu ne vei svinția ta, Doamne, îndirepta cu Duhul tău cel Svînt* (DLit. 1679 255; 11-12)

În ultimul exemplu (23), dislocarea din greacă, realizată prin inserarea de constituenți sintactici între negație *μὴ* și forma verbală sintetică *ὁδηγήσης*, este preluată în română. În plus, la fel ca și în exemplele (12)–(14), forma verbală sintetică din greacă (viitorul *ὁδηγήσης*) este echivalată în română cu o formă verbală analitică dislocată (*vei [...] îndirepta*):

- (23) *de nu ne vei Svinția ta, Doamne, îndirepta cu Duhul tău cel Svînt* (DLit. 1679 255; 11-12)
ἐὰν μὴ σό, Κύριε, τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ ὁδηγήσης ἡμᾶς (Ὁρθρος, εὐχή, εὐχή Z)

2. Dislocarea complementizatorului conjunctivului

Cel mai adesea, între marca *să* de conjunctiv și verbul lexical este intercalat un adverb (24–26). În exemplul (26), elementul intercalat este adverbul *camai*, cu valoare temporal-aspectuală, care nu s-a păstrat în româna contemporană:

- (24) *să fie atunci scor<n>it iconele* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 4^v)
 (25) *să nu cândva adormim* (DLit. 1679 249; 19)
 (26) *să nu camai întri* (DM 1681 48^r)

În exemplul (25), comparând secvența în română cu cea din greacă, putem observa că dislocarea din română rezultă din echivalarea conjunctivului sintetic din greacă cu cel analitic din română și din redarea adverbului compus din greacă (*μήποτε*) prin două adverbe distincte, în română: *să nu cândva adormim – μήποτε ύπνώσωμεν* ("Ορθρος, εύχή Γ'").

În (27), complementizatorul *ca...* *să* realizează topicalizarea simultană a mai multor componente din subordonată (Pană Dindelegan 2003: 220):

(27) *agiutorind și voi pentru noi cu ruga, ca din mult<e> feți, acel în noi dar cu mulți să să mulțămască de voi* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 40^r)

Exemplul (29) pune în evidență o trăsătură specifică a limbii române vechi, intercalarea între marca de conjunctiv *să* și forma verbului nu doar a cliticelor pronominale, ca în (28), (32) și (33), a particulei de negație, ca în (25), (26), (30)–(35), și a adverbilor focalizatoare, ca în (28), precum în româna actuală, ci și a unor constituenți topicalizați complecși (Zafiu 2019: 17):

(28) *cu mâna să-l și însămnezi <pe> frunte* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 119^v)

(29) *ne aduc aminte să ne preste tot ceasul însămnăm cu sfânta cruce fețele* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 116^r).

Așa cum reiese din exemplele următoare, (30)–(35), conjunctivele însoțite de negație favorizează dislocarea (Zafiu 2019: 18). Exemplele (31)–(34) ilustrează și fenomenul interpolării. Prezența constituentului topicalizat (adverbul *cumva*) după particula de negație implică dublarea opțională a lui *să* (Zafiu 2019: 18), așa cum reiese din (36):

(30) *să nu cumva ia ceva de acele* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 11^v)

(31) *să nu ne cumva mănânce* (DVS 1682 – 1686; 80; 80^v).

(32) *să nu mă cumva înșel* (DVS 1682 – 1686; 82; 83^v)

(33) *să nu mă cumva strice bărbat* (DVS 1682 – 1686; 128; 139^r)

(34) *să nu să cumva sparie de moarte* (DVS 1682 – 1686; 144; 158^v)

(35) *să nu cumva, în greul păcatelor tologiți, să adormim în somnul morții* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 31^v)

Este posibil ca aceste structuri să fie motivate și de rațiuni retorice și prozodice⁸. De pildă, în structura dislocată *să nú cumvá, în gréul păcatelor tologiți, să ádormím în sómnul mórtii* (31^v) din exemplul (35), intercalarea predicativului suplimentar *în greul păcatelor tologiți* creează o corespondență între ordinea

⁷ Utrenie, rugăciunea a 3-a (trad. n.).

⁸ Despre rațiunile prozodice ale dislocărilor sintactice la Dosoftei, vezi Camară 2025: 27.

structurilor sintactice și ordinea cronologică a evenimentelor, funcționând astfel ca un instrument retoric în structurarea argumentării⁹. În aceeași structură pot fi identificate aliterații (repetarea consoanelor/sonantelor *l, s, m*), asonanțe (repetarea vocalelor *u, o*) și un tipar metric (preponderența ritmului iambic), prin care textul se îmbogățește în dimensiunea sa estetică.

3. Dislocarea predicatului complex

În cazul dislocărilor în predicatul complex, se disting mai multe situații:

3. A. Dislocarea predicatului complex cu operator modal și aspectual

Un tipar frecvent de dislocare este interpunerea de constituenți între verbul modal *a putea* și infinitivul scurt verbal (Nicolae 2019: 527):

(36) *au nu pute Dumnedzeu tămădui* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 15').

Dintre tiparele cel mai des întâlnite în textele lui Dosoftei, enumerăm:

- verb modal/aspectual + obiect direct + verb la infinitiv:

(37) *nu putem фторое пришествие*⁹ a lui Hristos fără de sfinți *a o zugrăvi* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 6')

(38) *ace<ia> începură pre toți împreună, sfinții și ic<o>anele, în loc de Dumnedzău a-i lăuda* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 2')

(39) *nu trebuie multă price cu eriticii a faci* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 35')

- verb modal/aspectual + subiect + verb la infinitiv:

(40) *au început ereasa iconoborstviei a să ivi* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 2')

(41) *până nu poate cuconașul singur cu mâna a-ș face* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 119')

În următorul exemplu, în afară de dislocarea infinitivului față de verbul modal, se remarcă și interpunerea a două adverbe între verbul modal și particula de negație:

(42) *nu așa prost trebuie cu degitile a o scrie* (DTA 1754–1756 [1686–1693] 118')

⁹ În plus, apartenența metaforelor „în greul păcatelor tologiți” și „somnia morții” la același câmp semantic sporește coerența din finalul argumentării și justifică încadrarea metaforelor în categoria argumentelor retorice (Hinton 2021: 86).

¹⁰ În limba slavonă, în text: *următoarea venire*.

3. B. Dislocarea predicatului complex cu operator pasiv:

Dislocarea construcției pasive este bine reprezentată mai cu seamă în *Tratatul apologetic*:

(43) **sânt** și Tatălui **puse** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 1^v)

(44) **să fie** la <a>l șesele săbor în Țarigrad întâie dată icoanele **băgate** în beserică (DTA 1754–1756 [1686–1693] 4^r)

(45) **fiți** întru dragoste **rădăcinați** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 17^r)

(46) **era** tot cu icoane de heruvim **cusute** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 26^v)

(47) și-acum sfinția sa va ca să fie sfânta pomană oaminilor sfinții vecinec în ceastă lume și ca **să fiia** din fără moarte, cu care sintu împodobiți, totdeauna **slăviți** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 32^r)

(48) **sintu** mai pre largu jitiile sfinților s<c>**rise** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 38^{r-v})

3. C. Dislocarea structurilor perifrastice:

În exemplele următoare (49)–(51), se observă implicarea subiectului în fenomenul de dislocare a formelor verbale compuse (*scrambling*). În (49) și (51), între auxiliar și verbul lexical apar mai mulți constituenți și structuri complexe:

(49) **va Domnul** cu mâna sa **să ia** (DP 1683 III 44^r)

(50) din fire **are sfinți**<a> **sa a ierta** și **a milui** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 33^r).

(51) cum **să n-aibă ei** acmu camai multu **a audzi** și **a vide** (DTA 1754–1756 [1686–1693] 34^{r-v})

Așa cum reiese din exemplele (49)–(51), valoarea de viitor a perifrizei cu verbul *a avea* și conjunctivul, în (49), și a celei cu verbul *a avea* și infinitivul, în (50) și (51), este ambiguă, ele putând fi interpretate și ca structuri cu valoare modală care exprimă necesitatea (Zamfir 2007: 219; 232). Se confirmă astfel observația potrivit căreia, în general, gradul de gramaticalizare a perifrazelor este destul de scăzut (Zamfir 2007: 171).

IV. CONCLUZII

Analiza corpusului arată că dislocarea nucleului verbal este caracteristică întregii opere a lui Dosoftei, indiferent de momentul în care a fost tipărită sau copiată.

În unele exemple preluate din traduceri cu sursă grecească, se observă că aparentele dislocări sunt în realitate calcuri lexicale de structură, iar despărțirea adverbilor de verbe lexicale reprezintă o convenție de editare.

O parte dintre dislocările selectate se datorează echivalării formelor verbale sintetice din greacă (indicativ viitor, conjunctiv) cu formele corespunzătoare analitice din română.

O trăsătură comună a structurilor analizate este contextul în care apar și, implicit, funcționalitatea lor. În majoritatea situațiilor, ele sunt întâlnite în texte lirice (*Psaltirea în versuri*) și liturgice (*Molitvănic de-nțăles*, *Parimiile preste an*, *Octoih*, *Psaltirea de-nțăles*, *Carte de rugăciuni*), supuse rigorilor metrico-melodice. Acest tip de dislocări ilustrează, în cazul textelor cu sursă grecească pe care le-am putut verifica, intenția lui Dosoftei de a păstra metrica originalului grecesc (Camară 2025: 24) și, probabil, modelul melodic original¹¹. Prin urmare, nu trebuie exclusă utilitatea lor stilistico-pragmatică.

Apariția acestui fenomen în toate etapele vechi ale limbii române și în toate registrele de limbă, cu o restrângere considerabilă spre zorii epocii moderne (Dragomirescu 2013: 230), precum și ocurența lui în alte varietăți romanice vechi dovedesc fundamentul lor tipologic, arătând că este un fenomen conservator care păstrează trăsăturile gramaticii de tranziție V-la-C (deplasarea joasă a verbului, în domeniul complementizatorului) (Nicolae 2015: 2; 9; 231).

În concluzie, la originea fenomenului analizat au fost identificate mai multe cauze (tipologice, traductologice, metrico-melodice, stilistico-pragmatice). În cazul lui Dosoftei, trebuie remarcat că actul traducerii, în demersul de păstrare a modelului original și de atingere a scopurilor moral-estetice, se subordonează mecanismelor interne ale limbii române. Putem spune că originalitatea manierei sale de traducere constă în armonizarea firească a structurilor dislocate cu tiparele limbii române.

SURSE

- DCR 1673: Dosoftei, *Carte de rugăciuni*, 1673, ed., studiu introductiv și glosar: Cristina-Ioana Dima, Editura Universității din București – Bucharest University Press, București, 2023.
- DLit. 1679: Dosoftei, *Dumnezeiasca Liturghie*, Iași, CRV 69, BRV I 222, Ediție critică de N. A. Ursu, editura Mitropoliei Moldovei și a Sucevei, Iași, 1980.
- DM 1681: Dosoftei, *Molitvănic de-nțăles*, Iași, 1681, CRV 72, BRV I 237, coord. Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza” din Iași și Editura „Mitropolit Iacov Putneanul” Mănăstirea Putna, 2024.
- DO 1683 – 1686: Dosoftei, *Octoih*, Iași, 1683 – 1686, Ediție, studiu și glosar de Iosif Camară și Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza” din Iași și Editura „Mitropolit Iacov Putneanul” Mănăstirea Putna, 2025.
- DP 1683: Dosoftei, *Parimiile preste an*, Iași, 1683, CRV 79, BRV I 263, ed. Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza”, Iași, 2012.

¹¹ Despre familiaritatea lui Dosoftei cu muzica psaltică, vezi Coman 2024: 2–3; Camară 2025: 27–28.

- DPÎ 1680: Dosoftei, *Psaltirea de-năles*, CRV 70, BRV I 226, Text stabilit și studiu lingvistic de Mihaela Cobzaru, Casa Editorială „Demiurg”, Iași, 2007.
- DPV 1673: Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, 1673, CRV 65, BRV I 209, Ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1974.
- DTA 1754–1756 [1686–1693]: Dosoftei, *Un tratat apologetic inedit tradus de mitropolitul Dosoftei. Ediție de text și studiu* teză de masterat, Universitatea din București, Facultatea de Litere, Programul masteral *Lingvistică teoretică și aplicată*, Andreea Stănciulescu, 2025.
- DVS 1682 – 1686: Dosoftei, *Viata și petrecerea svinților*, Iași, 1682-1686, CRV 73, BRV I 240, Text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Editura Echinoc, Cluj, 2022.

BIBLIOGRAFIE

- Arvinte 2004: Vasile Arvinte, *Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Avram 2007: Mioara Avram, *Studii de sintaxă a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Camară 2025: Iosif Camară, „Studiu introductiv. Un Dosoftei necunoscut și Octoiul său”, în *Octoih*, Dosoftei, Iași, 1683 – 1686, Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza” din Iași și Editura „Mitropolit Iacov Putneanul”, Mănăstirea Putna, 2025, 9–41.
- Coman 2024: Constantin-Cornel Coman, *Sfântul Ierarh Dosoftei, Canonul Paștilor*, Editura Doxologia, Iași, 2024.
- Densusianu 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Științifică.
- Dragomirescu 2013: Dragomirescu, Adina, *O schimbare parametrică de la româna veche la româna modernă în sintaxa formelor verbale compuse cu auxiliar*, în „Limba română”, 62, 2, pp. 225–239.
- Frâncu 2009: Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Gheție și Zgraon 1980: Ion Gheție, Florentina Zgraon, „Despre așa-numitele formații premorfologice din limba română veche”, în *Studii și cercetări lingvistice* 32, 2: 179–181.
- Greenberg 1963: Greenberg, Joseph H., *Universals of Language*, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hinton 2021: Martin Hinton, *Evaluating the Language of Argument*, University of Łódź, Poland, Springer.
- Ledgeway 2012: Adam Ledgeway, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press.
- Mârzea Vasile 2019: Carmen Mârzea Vasile, *Adverbul și grupul adverbial*, în SLRV 2019, Gabriela Pană Dindelegan (ed.), București, Univers Enciclopedic Gold, 379–389.
- Moldovanu 1977 – 1978: Dragoș Moldovanu, „Formațiile premorfologice din limba română veche”, în *Anuarul de lingvistică și istorie literară*, XXVI, Iași, 45–69.
- Nicolae 2015: Alexandru Nicolae, *Ordinea constituenților în limba română: o perspectivă diacronică. Structura propoziției și deplasarea verbului*, București, Editura Universității din București.
- Nicolae 2019: Alexandru Nicolae, *Topica și problema configuraționalității*, în SLRV 2019, Gabriela Pană Dindelegan (ed.), București, Univers Enciclopedic Gold, 516–531.
- Pană Dindelegan 2003: Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Humanitas Educațional.
- Qaramah 2024: Mihail Khalid Qaramah, „Molitfelnicul Mitropolitului Dosoftei: o analiză din perspectiva istoriei liturghiei”, în *Molitvânic de-năles*, Dosoftei, Iași, 1681, CRV 72, BRV I 237, coord. Mădălina Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan-Cuza” din Iași și Editura „Mitropolit Iacov Putneanul” Mănăstirea Putna, 2024, 21–49.

- Uşurelu 2019: Camelia Uşurelu, „Dislocări sintactice în *Parimiile preste an* ale lui Dosoftei”, în *Studii lingvistice. In memoriam Cristina Călărăşu*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 464–472.
- Uşurelu 2025: Camelia Uşurelu, „Este sintaxa lui Dimitrie Cantemir un caz izolat în limba română?”, în *Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Limba şi literatura română (Anale LLR)*, vol. LXIV, 181–196.
- Roberts 2012: Ian Roberts, „Macroparameters and Minimalism”, în: Charlotte Galves, Sonia Cyrino, Ruth Lopes, Filomena Sandalo, and Juanito Avelar (eds.), *Parameter Theory and Linguistic Change*, Oxford, Oxford University Press, 320–335.
- Rosetti 1986: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
- Rosetti, Cazacu, 1961: A. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.
- SLRV 2019: Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Sintaxa limbii române vechi*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold.
- Stan 2013: Camelia Stan, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti.
- TLG: *Thesaurus Linguae Graecae*, Universitatea din California, Irvine, aflat în biblioteca digitală *Antiquarium*.
- Zafiu 2019: Rodica Zafiu, „Sintaxa modurilor şi a timpurilor”, în SLRV 2019, Gabriela Pană Dindelegan (ed.), Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 14–52.
- Zamfir 2007: Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, 212–320.

SITE-URI:

<https://glt.goarch.org/> <https://oodegr.com/oode/pateres1/xrysostomos/leitoyrgia1.htm>

WORD ORDER IN DOSOFTEI'S WRITINGS. VERBAL NUCLEUS DISLOCATION

(Abstract)

This paper investigates verbal nucleus dislocation (a specific type of scrambling) in the works of Dosoftei, a characteristic feature of Old Romanian syntax. The analysis draws on a corpus consisting of an unpublished apologetic treatise translated by *Dosoftei* along with his other text editions. It examines dislocation of analytic auxiliary verbal forms, of the subjunctive complementizer and of the complex predicate. The study shows that some dislocations are structural calques from Greek, resulting from the rendering of synthetic verbal forms by analytic Romanian constructions. The findings support a typological interpretation of dislocation as a feature of a transitional V-to-C grammar. The analysis shows that, in the translation process, Dosoftei naturally aligned the dislocated structures with the syntactic patterns of Romanian.